

BIRCHER ERZSÉBET*

Recsk – a XX. századi magyar ércbányászat legnagyobb álma

Recskről beszélni egy – az „Útkereső évszázadok” címet viselő konferencián – elsőre nagyon jó ötletnek tűnt számomra. Hisz az elmúlt évtizedben talán egyetlen magyar bánya sem volt ennyire az érdeklődés központjában, a világméretben is jelentős ércvagyon jövője nemcsak a szakemberek, hanem a magyar gazdasági fejlődés iránt érdeklődők számára is izgalmas kérdés volt. Így voltam vele én is, tehát a téma adta magát: beszéljünk erről a nagyszabású tervről, amely mára megghiúsulni látszik, legalábbis a mi életünkben a bánya már biztosan nem fogja beváltani a hozzá fűzött reményeket. Aztán, ahogy haladtam előre az anyaggyűjtésben egyre jobban elbizonytalanodtam. Vajon bölcsész fejvel és tudással alkalmas vagyok-e arra, hogy főként bányászati tudományok adataira támaszkodva beszéljek Önöknek erről a témáról?

Hisz nyilvánvalóan nem értek az ércbányászathoz, nem tudom megítélni egy-egy adatsor valós tartalmát, s legfőképp nem tudom és nem is akarom megítélni a Recsk ügyében egymásnak feszülő indulatok, lobby csoportok igazát.

De talán épp ezért érdemes megpróbálni, a másfajta szemléletmód talán az Önök számára is érdekes. Számomra azonban Recsk ügye sohasem csak műszaki kérdés volt. Sokkal inkább a politika hatalmának gazdasági követelményeiről árulkodott a történet, arról, hogy mi történik, ha a racionális gazdasági döntéseket felülírja a mindenkori hatalom szakszerűtlensége, kiszámíthatatlansága.

Nos, tehát vágjunk bele. Mindenekelőtt a magyar rézbányászatról, melynek Recsk szimbolikus helyszínévé vált, már legalábbis e század húszas éveitől. De a magyar ércbányászat, s ezen belül a rézbányászat természetesen nem Recskben kezdődött, sőt Recsk évszázadokon át nem játszott semmiféle szerepet a XV–XVII. században európai fontosságú magyar rézbányászatban. A Garamvidéki (Besztercebánya környéki) és szepességi réztermelés a XIV. század elején lendült fel, akkor az ezüsttermelés rovására. A XV. század közepére a fokozatos lelőhelykimerülés, és az egyre bonyolultabb műszaki problémák miatt egyre nagyobb tőkehiánnyal küszködő bányák nehéz helyzetbe jutottak. Új korszakot nyitott a magyar bányászatban **Thurzó János** bányavállalkozó és **Fugger Jakab** augsburgi bankár szövetsége a besztercei, az úrvölgyi, a Garam környéki bányák művelésére, a kitermelt érc kohósítására. Ez a vállalkozás az akkori Európát gyakorlatilag behálózta: színvonala, szervezettsége, műszaki színvonala és eredményessége a gazdaságtörténészek szerint azóta is elismerésre méltó. A magyar rézbányászat első és legeredményesebb tőkés vállalkozása

* Központi Bányászati Múzeum, Sopron, Templom u. 2.

volt ez, amelyet a magánbányászatot mindinkább háttérbe szorító kincstári bányászat sem nagyon tudott utolérni.

A besztercebányai rézvállalat fejlődésének csúcsa az 1560-as években volt, amikor közel 2000 embert foglalkoztattak egy időben a környék bányáiban,¹ ekkor azonban már a kényszerbeváltás a réz tekintetében is működött, s ez a bányászat eredményességét erősen korlátozta. A háborús fenyegetettség, a hazai és európai pénzügyi válságok nem könnyítették meg a rézkereskedelmet. A fokozatos termelői koncentráció, a lépésenkénti bányagépesítés és modernizáció azonban előkészítette a magyar réztermelés utolsó nagy fellendülését a XVIII. század második felében. Az ipari forradalom, a század elejének nagy európai háborúi rézkonjunktúrát hoztak magukkal, s ez az 1860-as évekre évi 2300 tonnás réztermelést jelentett.² Mivel ebben az időben a réz még nem került be a tengerentúlról, a magyar réznek biztos európai piaca volt, sőt a holland kelet-indiai társaságon keresztül Indiába és Kínába is eljutott. A következő évek a pangás jegyében teltek, az európai rézár esése miatt a bányákat hol bezárták, hol ismét művelték, ám az 1900-as évek egyre nagyobb mértékű ipari felhasználása ismét a rézbányászatra és rézkohászatra irányította a vállalkozók figyelmét. A helyzet azonban alapvetően megváltozott: addig, amíg évszázadokkal azelőtt, a Fuggerek és Thurzók idejében a magyar rézbányászat irányító szerepet töltött be az európai rézpiacon, addig a huszadik század elejére a hazai rézbányászat lehetőségeit az európai rézpiac korlátozó tényezői mellett az egyre fogyó és egyre nehezebben hozzáférhető magyar rézérc vagyon is szűkítette. A magyar ércbányászat állandósult problémája volt a tőkehiány. Az alacsonyan tartott beváltási tarifák miatt rézbányászatunk rég nem volt már virágjában, amikor az első világháborút lezáró trianoni döntés következtében gyakorlatilag valamennyi rézbányánkat elvesztettük az egyetlen, meglehetősen jelentéktelen recski bánya kivételével, amely a bauxit és mangánbányák mellett magyar nemes- és színesérc-bányászat határokon belül maradt egyetlen lehetősége volt.

A kormányzat és a bányászszakma figyelme egyszerre fordult a korábban nem túl nagy eredményekkel biztató terület felé. Recsken az 1849–50-es években megkezdődött kutatások nyomán 1851-től a Lahóca-hegy déli tövében réz-, arany- és ezüstércet tartalmazó enargitos, luzonitos, pirites ércet bányásztak. Korszerű bányateleppé **Pécs Antal** építette 1863–65-ben.³ Ehhez a korszakhoz fűződik a bánya első zúzónyilas ércelőkészítője, lúgozóműve és ércolvasztója, kis bevételek és nagy kudarcok. A sok apró bányavállalkozásból 1860–61-ben egyesült Mátrai Bányaegylet 25 évi bányászkodás után tönkrement, fénykorában évente néhány ezer tonna enargitos rézércet termelve. A berendezéseket elkótyavetyélték. A termelést 1872-ben **Stoll Károly** indította újra 1881-től a londoni tőzsdén bejegyzett Hungarian Copper Company Limited⁴ cég angol tőke bevonásával. A bánya ezután a Mátrabányai Középbirtokosság tulajdonában 20 éven át folyamatosan termelt. 1900-tól a feltárási hiányosságok és a rézérc árának esése miatt a bánya egyre nehezebb helyzetbe jutott, majd 1907-ben az egész üzemet bezárták. 1917 végén a Dobsinai Rézművek vette át opcióba, de az új feltárásoknak és az érctermelésnek véget vetett a cseh megszállás. Az ismételt bányaindítás a **Schmidt** testvérek nevéhez fűződik, kiknek figyelmét a bánya lehetőségeire **dr. Vitális István** főiskolai professzor hívta fel, mint az egyetlen olyan bányára, amely a megmaradt határokon belül tőkebefektetésre még alkalmasnak látszik. A vállalkozás hat hónapon át sikertelennek látszott, ám ekkor a szerencse rámosolygott: két pirítfészekből 32 vagon dús ércet szedtek ki, s ezért 76 800 arany pengő értéket kaptak. A freibergi fémkohó 36 kg színaranyat olvasztott ki ebből az ércből.⁵ Az igazán nagy szerencse eredménye az lett, hogy Mátrabányán felépítették Magyarországon az első flotációs dúsítóművet, amelyet gőzlokomotív hajtott és amely napi 50–70 tonnát dolgozott fel. A jelentős bevételek sem oldották azonban a tulajdonos Schmidt testvérek problémáit, hisz további kutatásokra és több száz méter meddővágat kihajtására lett volna szükség ahhoz, hogy egy új érces tömzsre bukkanjanak. Felhasználva tehát a kincstár érdeklődését, felajánlották a bányát megvételre. A már korábban említett Vitális István és fia, **Vitális Sándor** bányageológus szakértőként, a kincstár megbízásából vettek részt a bánya értékének megbecsülésében, ez utóbbinak alapját az kibányászható érc minősége és mennyisége adta. A szakértők az ércvagyonon túl jelentős értéként vették számba a berendezéseket, gépeket, épületeket, a 42 kat. hold kertet, szántót és erdőt.

A kincstár végül 1926 végén 400 000 pengőért megvette a bányát,⁶ melyben mintaszerű és modern ércbányászatot létesített. A kincstári bányászkodás Recsk legjobb korszaka volt. A Recski Magyar Királyi ércbányában az ércelőkészítőt modernizálták, az akkor elkészült épület pedig még ma, romjaiban is modern és jóízű. Sok új bányavágot kihajtásával új és nagy mennyiségű ércvagyonot kutattak fel.

A bánya működését azonban már akkor is körülvették gyanúsítgatások. Hat évvel a vétel után, 1932-ben a képviselőházban interpelláció hangzott el, mely szerint a bányát indokolatlanul magas áron vette meg a kincstár. „*Kik és mennyit kerestek ezen a meglehetősen zsíros üzleten?*” kérdezte a képviselő, míg mások azt kiabálták be, hogy „*Recsk nincs is üzemben*” illetve „*Recskben csak évek óta kihordott köveket látni*”.⁷ A kincstár pedig ebben az időben havonta 5–6 kg aranyat és 2 vagon rezet termelt ki. Az üzem működését 1944-ben felfüggesztették, majd termelését 1948-ban a Gazdasági Főtanács beszüntette. 1950 őszéig mint kutató üzem működött 50%-os létszámmal, s ez alatt az idő alatt tetemes ércvagyonot tártak fel. Ennek kitermelésére a Recski Ércbánya Vállalatot hozták létre. 1959-ben pedig megkezdték azokat a nagy mélységű kutatófúrásokat, melyek az első lépései voltak az elmúlt évtizedek bányanyitási terveinek.⁸ A működő lahócai bányától DK-re a kutatások nagy mélységben lévő ércesedést találtak. A kutatás előrehaladtával 1970 januárjában megalakult az Országos Érc- és Ásványbányák Rézérc Művei, melynek fő feladata a lahócai érctermelésen túl az új, mélyszinti ércesedés feltárását célzó állami nagyberuházás előkészítése és a földtani kutatás irányítása volt. A régi bánya érckészletei 1980-ra kimerültek, művelése gazdaságtalanná vált, ezért bezárták.

1975-ben az Állami Tervbizottság határozata a részletes kutatás kivitelezését állami nagyberuházássá nyilvánította. Az Állami Fejlesztési Bank finanszírozásával, s **Gagy Pálffy András** szakmai irányításával kihajtottak 10 400 m feltáró bányavágot, a Központi Földtani Hivatal pénzügyi fedezetéből pedig 1500 m kutatóvágot, 85 000 m föld alatti kutatófúrást. A föld alatti műveletekhez lemélyítették két, 8 m átmérőjű és 1200 m mély aknát egymástól 2 km távolságban, és 900, illetve 1100 m mélységben kihajtották az ezeket összekötő főfeltáró vágatrendszer.⁹ 1982-től azonban nem folytak tovább a kutatások, a szűkülő anyagi lehetőségek csak az elkészült létesítmények állagmegóvását tette lehetővé. A beruházás befejezésére sajnos soha nem volt elegendő pénz, pedig már a szocializmus évtizedeiben is számtalan beruházási program készült Recskről. Ám ezek megvalósulását az anyagiak szűkössége rendre megakadályozta, arra pedig, hogy a stratégiai, főként a hadiiparban használt rezet nyugati tőke bevonásával bányásszák, gondolni sem lehetett. Első lépésként a feltárt ércvagyon hasznosítására 1987–1989 között szovjet–magyar vegyes vállalat létrehozásáról tárgyaltak, ami azonban nem vezetett eredményre. Ekkor az Országos Érc- és Ásványbányák Vállalatból létrehozták a Recski Ércbánya Vállalatot, hogy az 54,3 millió tonnára tehető ércvagyonra –, melyből a jó minőségű rézérc mennyisége 42 millió tonna, 2,3%-os réztartalommal, illetve 12 millió tonna cinkre 7% cinktartalommal – készítsen beruházási tervet és külföldi beruházóval,¹⁰ tőkebevonással hozzon létre egy olyan céget, amely képes a 80-as évek elejétől befektetett 10 milliárd forintot aktivizálni. Ami ezután következett, azt megpróbálom úgy összefoglalni, hogy legalább fő lépéseiben követhető legyen. Hisz a történet vége ma már valamennyiünk számára ismert. Talán ezekben a napokban indul meg az ÁPV Rt. 1998-as¹¹ év végi döntése alapján a mélyszinti ércbányászat szüneteltetése kapcsán a bánya vízzel való elárasztása. A vízmentesítő berendezések kiserelése lassan befejeződik, s a bányatérseget elárasztja a víz. A felszíni létesítményeket lebontják, a bányatelket pedig a kincstár kapja meg.

Az út azonban, ami eddig a fiaskóig vezetett, teli volt reménykedéssel. A magyar mélyművelésű bányászatnak – melynek válsága az 1980-as évek végétől látványos összeomlásokat eredményezett – utolsó, reményteljes fejlesztése lehetett volna a recski ércbánya.

Nagy álmom volt, melynek a megvalósulását számtalan tényező akadályozta: ezek közül a legfontosabb a rézár 40%-os esése. A főként katonai és hadászati célokra használt fém iránti igény a világbéke kitörésével jóval kisebb lett. Ám ezzel nem magyarázható minden. Az, hogy a külföldi tőke kezdeti élénk érdeklődése mára gyakorlatilag megszűnt a recski polimetallikus ércvagyon iránt magyarázható azzal is, hogy a bányászati költséghatárok hosszú távon és globálisan is

csökkentek a világon. Ez alapvetően változtatta meg a bányászat gazdaságosságának feltételrendszerét. Ha a réz kurrens érc lett volna, úgy ezek az általános gazdaságossági szempontok háttérbe szorulnak, ám mint tudjuk, nem volt az. Nem volt az még akkor sem, mikor a bányát értékesíteni akarták. Ezt, úgy tűnik, nem vették figyelembe.¹² Ám az egymásnak is ellentmondó hírek, információk, állásfoglalások közepette a privatizáció kudarcának valódi okát talán néhány évtized múlva a gazdaságtörténészek meg tudják mondani.

Amit ma tudunk, az néhány biztosnak látszó megoldás után a tervek olykor érthetetlennek tűnő megghiúsulása. Vegyük csak sorra: az 1989-ben elkezdődött tárgyalások nyomán a DCI Bergbau Holding AG képviselői 1991 decemberében aláírták az Állami Vagyongyűjteménnyel egy új részvénytársaság alapító okiratát, melynek kapcsán megkezdte működését a Mátra Bányászati Rt. 20 millió dolláros alaptőkével, melynek 50%-ban a RÉV, 50%-ában a DCI volt a tulajdonosa. A tervek szerint az Rt. évi 150 millió dolláros termelési értéket produkált volna, s így visszafizette volna a költségvetés állammegóvási költségeit, leróta volna az ásványi vagyon használati díját.¹³ Ez volt az első meg nem valósult kísérlet, amelyet számos követett még. A helyzet egyre inkább örvényhez hasonlított, amelyben a lehetséges megoldások, az indokok és elutasítások egyre bonyodalmasabbak és követhetetlenebbek lettek a nem beavatottak számára. Olyan volt a recski bánya elmúlt 10 éve, mint egy rosszul koreografált tánc, amelyben a partnerek a másik lépéseivel nem sokat törődve próbálnak valami értékelhető produkcióra jutni. Mendemondák keringenek íróasztalok mélyére süllyesztett vagyonértékelésekről, a teljesen eladósodott cég felszámolás helyetti végelszámolásáról. S ami tény: a 10 milliőról 100 millió dollárra felemelt minimálárról. 1995. december 12-én már az Országgyűlésben interpellált egy szocialista képviselő, arról faggatva a privatizációs minisztert, miért húzódik el a recski bánya privatizációja, és a privatizáció helyett miért fizet az állam 500 millió forintot az állapotok konzerválására. Az interpelláció legfontosabb kérdése: mi az oka annak, hogy a beruházást a kockázataival együtt vállaló külföldi társaságokat elutasítják. Erre a kérdésre választ senki sem adott azóta sem. Az akkori bonyodalmas és titokzatos indoklásokat sem az interpelláló képviselő, sem a parlament nem fogadta el. Utolsó lépésként a bánya akkor már 350 millió forintos adósságát az ÁPV Rt. hajlandó volt kiegyenlíteni, hogy ezután tehermentesen eladhassa a bányát, sőt az akkori privatizációs miniszter szerint még abban is reménykedni lehetett, hogy így talán mérsékeltebb áron hazai vállalkozói csoport is akadna a vételre. Nos, nem akadt.

A bánya művelésének felfüggesztése mára eldöntött tény, annak ellenére, hogy a Magyar Tudományos Akadémia javasolta: tegyenek még egy kísérletet a bánya privatizálására. Az állami tulajdonú bánya működése most 63 év után szünetelni fog. Az utolsó tíz év története azonban elgondolkodtató, különösen, ha összevetjük a kincstári bányászkodás első tíz évével. Az első tíz évvel, mely sikeres volt, de amelynek sikereit a politikusok folyamatos fanyalgása és támadása jellemezte. Összegezve az utolsó évtizedet, egy tanulságot bizonyára levonhatunk: nevezetesen azt, hogy a dolgok reális megítélésének nem tesz jót a politikusok és a politika élénk érdeklődése.

Az esély, hogy Recsken egy 2000 embernek munkát adó korszerű, mélyművelésű bánya működjön, a mi életünkre biztosan megszűnt. A magyar bányászat is elvesztette annak a lehetőségét, hogy ennek a bányának a megnyitásával szimbolikus sikert arasson egy, a szakma számára reménytelennek tűnő helyzetben. Azonban a kialakult helyzet nemcsak a magyar bányászat vesztesége, ám bizonyos, hogy nem a bányászok felelőssége.

IRODALOM

1. Szemán Attila: Bányászat az ország három részre szakadása idején a 16. sz. közepétől 1711-ig p. 178. In.: A magyar bányászat története I. Budapest, 1998.
2. Csath Béla, Faller Gusztáv, Gergely Ernő, Kun Béla: A magyar bányászat a kiegyezéstől a II. világháború végéig, 294–295. In.: A magyar bányászat története II. Budapest, 1997.
3. Polgár István: A recski ércbányászat története (kézirat).
4. Pollner Jenő: A recski ércbányászat, 106. In.: OMBKE Jubileumi Évkönyve. Budapest, 1972.
5. Vitális István: A recski arany, ezüst és rézbányászat I. 153. Bányászati és Kohászati Lapok LXVI. évfolyam 7. Budapest, 1933.
6. Vitális István: A recski arany, ezüst és rézbányászat I. 173. Bányászati és Kohászati Lapok LXVI. évfolyam 8. Budapest, 1933.
7. Képviselőházi Értesítő 1932. május 7. p. 79.
8. Kun Béla: Érc- és ásványbányászat, 526. In.: A magyar bányászat története II. Budapest, 1997.
9. Szigeti Károly: Újra önálló a Recski Ércbánya Vállalat. Bányászati és Kohászati Lapok, Bányászat, 123/6. 253.
10. Szigeti Károly: i. m. 254.
11. Kun Béla: i. m. 425–426. p.
12. A Magyar Tudományos Akadémia szakmai tájékoztatója Recskről. Bányászati és Kohászati Lapok, Bányászat 132/3. A tájékoztatót összeállította: dr. h. c. dr. Faller Gusztáv p. 222.
13. Kun Béla: A recski ércvagyon kiaknázhatóságáról – másként. Bányászati és Kohászati Lapok, Bányászat 128/5. p. 424.